

Økonomisk kriminalitet i norske selskaper

Av Hanne-Margrete Rognerud Løken og Hanne Rolland Myklebust,

Master i Økonomisk Styring ved Norges Handelshøyskole, høsten 2016

Vi drøfter hvorvidt selskaper som begår en form for økonomisk kriminalitet, er mer tilbøyelig enn andre til å begå andre former for økonomisk kriminalitet. Hovedsakelig ser vi nærmere på korrupsjon, skattesvik og konkurransekriminalitet. Risikoen for å bli tatt for økonomisk kriminalitet er lav på grunn av ressursmangler og svak koordinering mellom håndhevingsinstansene. Når risikoen for å bli oppdaget er lav, er det avgjørende hva selskaper gjør internt for å forhindre at kriminalitet forekommer. Våre funn indikerer at dersom ukultur, mangel på kontrollmekanismer og lave moralske barrierer tillater ett lovbrudd, tillates sannsynligvis også flere. Vi argumenterer videre for at den allmennpreventive effekten av myndighetenes sanksjoner er sterkere innenfor konkurransekriminalitet enn innenfor skattekriminalitet, fordi bøtene for konkurransekriminalitet er større og sakene blir offentlig kjent. Praksisen med å unnta illeggelse av tilleggs�katt fra offentlighet bør endres slik at omdømmetapet ved å ikke etterleve skattereglene blir større.

Økonomisk kriminalitet er en form for kriminalitet hvor potensialet for utbytte er stort, oppdagelsesrisikoen lav og straffene er ofte lavere enn hva som er nødvendig for å sikre en avskrekkende effekt. Disse momentene gjør at det kan oppfattes som fristende, og noen ganger rasjonelt, for selskaper å involvere seg i økonomisk kriminalitet. Formålet med prosjektet vårt var å undersøke hvorvidt enkelte selskaper har blitt tatt for flere lovbrudd i perioden 2004-2016. Vi opplevde imidlertid at informasjon var utfordrende å få tilgang til, og få oversikt over. Skatteetatens vedtak om illeggelse av tilleggs�katt og eventuell anmeldelse til politiet er taushetsbelagt informasjon, og etter å ha søkt om innsyn i disse dataene, fikk vi avslag av hensyn til dataenes sensitive karakter og forskningsprosjektets størrelse. Den informasjonen som er offentlig tilgjengelig er også problematisk å få oversikt over, og disse begrensningene gjorde at vi ble nødt til å anvende en mer kvalitativ tilnærming til oppgavens problemstilling. Vi bestemte oss for å se nærmere på hvordan mulighetene for å begå økonomisk kriminalitet er i Norge, og hvordan lovverk, institusjoner og håndheving fungerer for begrense disse mulighetene.

For å drøfte hvorvidt ulike momenter gjør at selskaper som først trækker over en terskel og begår et lovbrudd, er tilbøyelig til å gjøre dette også på andre områder, har vi foretatt en grundig litteraturgjennomgang. Innsikt i hvordan økonomisk kriminalitet behandles i ulike instanser, hvilke momenter som ligger bak skjønsmessige vurderinger og hvordan samarbeidet fungerer på tvers av instansene, har vi tilegnet oss ved å intervjuer fem personer som har inngående kunnskap om økonomisk kriminalitet. For å forklare tilbøyeligheten til å begå flere økonomiske lovbrudd benytter vi en modell, hvor forekomsten av økonomiske ulovligheter avhenger av landspesifikke faktorer, selskapsspesifikke faktorer, situasjonsspesifikke faktorer og markedsspesifikke faktorer.

Norge har et solid rettslig fundament og institusjoner som har tillit i befolkningen, men det eksisterer betydelige ressursmangler, særlig hos politiet. Dette begrenser håndhevingen av regelverket knyttet til økonomisk kriminalitet. Det er mange saker som enten ikke anmeldes, eller henlegges kort tid etter anmeldelse, noe som igjen fører til en oppfattelse av at politiets og påtalemyndighetenes responsevne er lav overfor økonomisk kriminalitet. Rapporter fra FATF, GRECO og OECD bekrefter bildet av svakheter i håndhevelsen av loven i Norge. Begrenset offentlighet rundt sanksjoner gjør at den allmennpreventive effekten svekkes og at omdømmetapet av å involvere seg i kriminell aktivitet reduseres. Samarbeidet mellom håndhevingsinstansene er på noen områder mangelfullt, og vår oppfatning er at taushetsplikten er lett å peke på som en begrensende faktor for samarbeid og informasjonsdeling. Fravær av oversiktlige databaser over økonomisk kriminalitet og selskapskriminalitet begrenser også effektiv koordinering. Disse momentene viser at de landspesifikke faktorene ikke effektivt hindrer at kriminell adferd forekommer, noe som peker i retning av at hva selskaper gjør internt for å bekjempe kriminalitet, har stor betydning for tilbøyeligheten til å begå flere lovovertrædelser.

Da ikke alle selskaper begår økonomisk kriminalitet selv om mulighetene er til stede, kan det se ut til at selskapsspesifikke faktorer er avgjørende for om selskaper begår flere lovbrudd. Dersom kultur og andre interne forhold legger til rette for at ett økonomisk lovbrudd forekommer, er det sannsynlig at det kan foreligge flere lovbrudd. Litteraturgjennomgangen og intervjuene indikerer at dette er tilfellet, og våre registerdata viser at ca. 5 prosent av selskapene har begått flere kriminelle handlinger. Våre resultater tilsier at samarbeid, informasjonsflyt, databaser over selskapskriminalitet og automatikkordninger for informasjonsdeling og kontroll av selskaper som har begått kriminelle handlinger, er særlig viktig for å avdekke alle ulovlige forhold hos

selskaper som kan ha begått flere lovbrudd. Vi finner at håndhevingsinstansene, da særlig Konkurransetilsynet, kan bli bedre på å holde øynene åpne for lovbrudd utenfor eget forvaltningsområde. Kompetansedeling er essensielt for effektiv koordinering mellom håndhevingsinstansene, slik at disse vet hva de skal være særlig oppmerksomme på, og hvor det typisk foreligger faremomenter.

Når risikoen for å bli oppdaget er lav, er man avhengig av at de forventede sanksjonene er tilstrekkelig store for å sikre at selskaper avskrekkes fra å begå kriminelle handlinger. Flere av intervjuobjektene gir uttrykk for at bøtene er lave sett opp mot den samfunnsmessige skaden økonomisk kriminalitet medfører. Det er også nødvendig med offentlighet rundt vedtakene for å oppnå en størst mulig avskrekkende effekt. Innenfor konkurransekriminalitet er den allmennpreventive effekten sterk da bøtene er store og sakene blir offentlig kjent, men effekten reduseres imidlertid av at det er få saker som avdekkes og sanksjoneres. Vi finner at den allmennpreventive effekten er lavere innenfor skattekriminalitet enn innenfor korrupsjon- og konkurransekriminalitet, da vedtak om ileggelse av tilleggsskatt ikke er offentlig og selskaper sjeldent anmeldes til politiet. Det fremkommer også at av de tre formene for økonomisk kriminalitet vi tar for oss, er det nesten bare i korrupsjonssaker det blir anvendt strafferettslige sanksjoner mot selskaper, og dette forekommer sjeldent. Foretaksstraff er et viktig supplement til personlig straffeansvar for å insentivere selskaper til å iverksette tiltak for forebygging og kontroll av kriminalitet, og denne effekten reduseres når foretaksstraff sjeldent anvendes.

Situasjonsspesifikke faktorer kan også ha betydning for om selskaper begår flere lovbrudd. Vi oppfatter risikoen for å bli tatt som relativt lik innenfor de fleste formene for økonomisk kriminalitet, men det er imidlertid ikke gitt at konsekvensene ved å begå skattekriminalitet er like omfattende som ved å begå andre former for økonomisk kriminalitet. Da omdømmetapet er mindre ved å begå skattekriminalitet fordi sakene ikke offentliggjøres, er det ikke nødvendigvis slik at selskaper som begår skattekriminalitet også er tilbøyelige til å begå andre former for økonomisk kriminalitet.